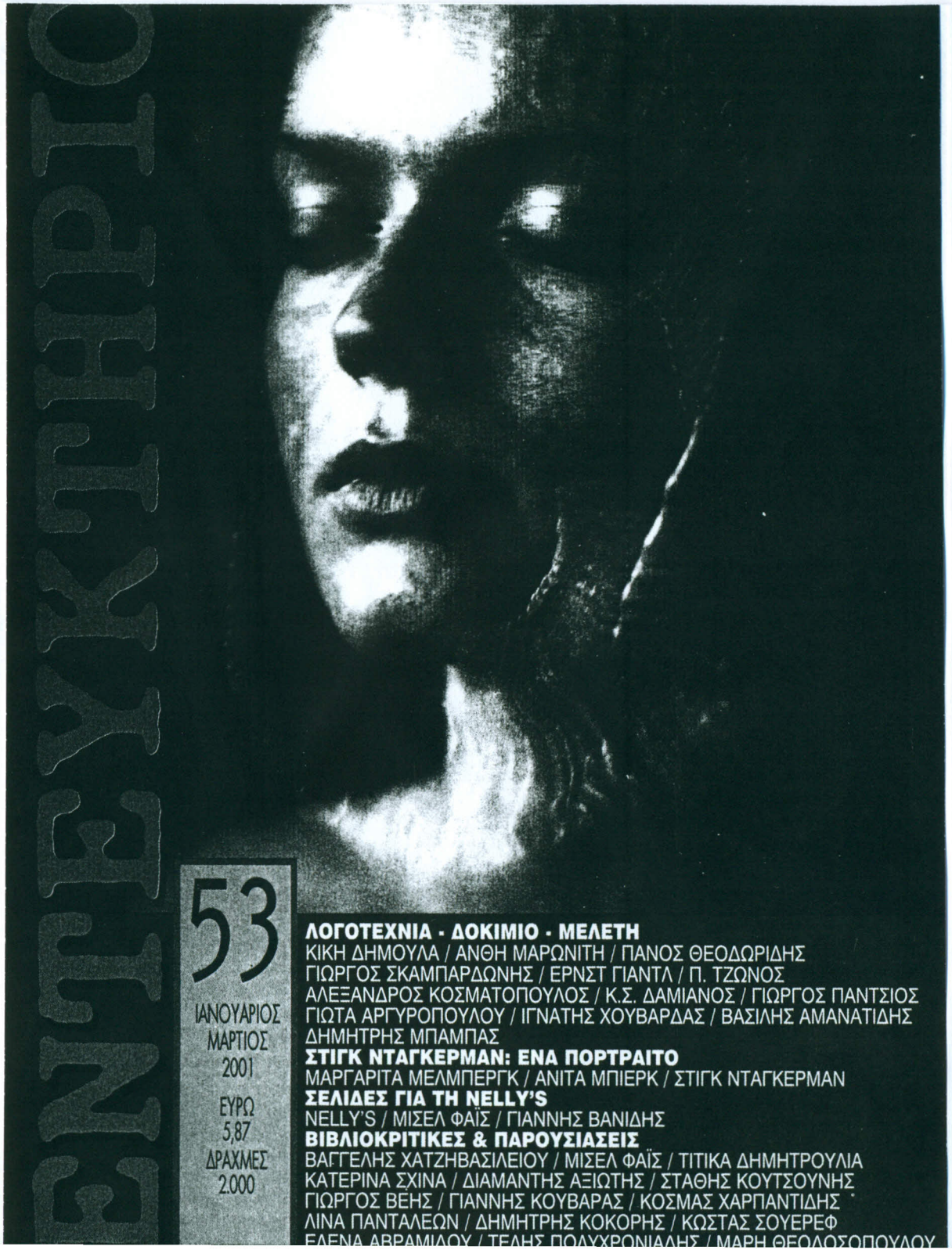

ΣΤΑΘΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ

Τά προσωπεῖα τοῦ θανάτου καί ὁ θρίαμβος τῆς ζωῆς

Ἀλέξανδρος Ἴσαρης. *Θά ἐπιστρέψω φωτεινός. Ποιήματα 1993-1999.* Ἀθήνα, Ἄγρα 2000, 77 σελ.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ἴσαρης ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη περίπτωση στά πνευματικά καί καλλιτεχνικά τεκταινόμενα τῆς χώρας μας. Εἶναι ἕνας Ποιητής πού ὑπηρετεῖ τή δημιουργία μέ διάφορα ἐκφραστικά μέσα, κυρίως ὅμως διά τῶν χρωμάτων καί διά τῶν λέξεων. Ζωγράφος, μεταφραστής γερμανόφωνης λογοτεχνίας, ποιητής, ἄνθρωπος μέ εὐρεία γενικά παιδεία, ἔχει ἀφήσει ἔντονη τή σφραγίδα του σέ ὅ,τι ἔχει καταπιαστεῖ.

Στήν τελευταία ποιητική συλλογή του, *Θά ἐπιστρέψω φωτεινός*, ἀνακεφαλαιώνεται καί συνοψίζεται ἡ βιοθεωρία καί κοσμοαντίληψή του καί ἀποκρυσταλλώνεται ἡ καλλιτεχνική καί αἰσθητική ὀπτική του.

Κεντρικό θέμα σ' αὐτή τήν ποιητική ἐργασία εἶναι, νομίζω, τό δίπολο ζωή-θάνατος καί οἱ μεταμορφώσεις ἤ τά προσωπεῖα μέ τά ὁποῖα ἐμφανίζονται οἱ δύο πόλοι· ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ὁ ἕνας τρέφει τόν ἄλλον: δέν ὑπάρχει ζωή χωρίς τόν θάνατο, οὔτε θάνατος χωρίς τή ζωή. Τά ἄλλα παράπλευρα μοτίβα ἤ ὑπομοτίβα ἀποτελοῦν ἐκφάνσεις τοῦ κεντρικοῦ· φωτίζουν ἤ φωτίζονται ἀπ' αὐτό.

Ὁ θάνατος, ὅπως ἀναδύεται μέσα ἀπό τήν ποίηση τοῦ Ἴσαρη, εἶναι μιά προέκταση τῆς ζωῆς, ἕνα κομμάτι της, κατά κάποιον τρόπο μιά διαστρέβλωσή της, κάτι σάν σκοτεινή ἀρρώστια (*Ὁ θάνατος... / Στά μέλη μου ἁπλώνεται σάν μελανιά*). Ἤ μήπως, γιά νά τό ποῦμε ἀλλιῶς, ἡ ζωή εἶναι μιά ἐκφορά τοῦ θανάτου; Ἐν πάση περιπτώσει, ὁ θάνατος δέν ἐνδιαφέρει τόσο ὡς τέλος τοῦ βιολογικοῦ κύκλου ὅσο ὡς στοχασμός πάνω σέ ἀνερμήνευτα ζητήματα· σέ θέματα πού ἡ βιωματικότητα δέν ἀποτελεῖ προϊόν τῶν πραγμάτων ἀλλά τῶν δι-αισθημάτων. Πρόκειται γιά στοχασμό πού προκύπτει μέσα ἀπό τήν ὡριμότητα, τήν ἰσορροπία καί τίς ἀναδρομές τῶν εὔκρατων μηνῶν καί τῶν δύσκολων χρόνων. Ὁ θάνατος δέν ἀμφισβητεῖται (*Ἐμπιστεύομαι τό θάνατο / Ξέρω πώς θά 'ρθει*), τό ἀναπόφευκτο δέν ἀκυρώνεται· παρατείνεται ὅμως ὁ χρόνος τοῦ σπασμοῦ ἤ ἀναβάλλεται κι ἀπομακρύνεται, ὥστε νά χωρέσει ὅσο τό δυνατόν περισσότερη ζωή.

Ναί, θά ἐπιστρέψω στό σκοτάδι ὅπως κι ἐσύ.
Ὅμως ὥς τότε θέλω νά γευτῶ τά χρώματα
Πού βγαίνουν ἀπό τ' ἄνθη
Ὅταν τό σῶμα σφίγγεται γιά νά μή σπάσει.
Θέλω ν' ἀνοίξω τά φυλλώματα
Καί νά ριχτῶ στή θάλασσα τοῦ στήθους σου
Γλείφοντας καί ρουφώντας [...]
Λίγο πρίν σκοτεινιάσει
Πρίν κλείσει ἡ πόρτα
Καί ψιθυρίσω μές στό χῶμα καληνύχτα.

Εἶναι ἀδιάφορο ἄν ὑπάρχει ὁ θάνατος. Ὑπάρχει ὅμως ἡ ζωή, πού δέν ὁρίζεται μόνο ἀπό τήν καταφατικότητα τῶν πράξεων καί τῶν αἰσθήσεων ἀλλά καί ἀπό τήν ἀποφατικότητα τῶν ἀπειλῶν

καί τῶν ὑπονομεύσεών της. Κι αὐτά τά τελευταῖα συνιστοῦν μιά ἔννοια θανάτου, ἔστω καί ἄν, ἐν τέλει, δέν ὁδηγοῦν παρά στήν ὁλοκλήρωση τῆς ζωῆς.

Ἀκριβῶς σ' αὐτό τό σημεῖο, *ὅταν θά δύουν οἱ αἰσθήσεις / καί θά ξυπνᾶ τό αἴσθημα*, κινεῖται ἡ ποιητική γραφή τοῦ Ἴσαρη. Θά ἔλεγε κανείς ὅτι ὁ ποιητής βαδίζει στήν πράσινη γραμμή μεταξύ ζωῆς καί θανάτου, τή στιγμή πού ἡ ζωή τρέχει μέ αὐξημένη ταχύτητα πρός τόν θάνατο καί ἀντιστρόφως· περπατᾶ σέ τεντωμένο σκοινί καί στοχάζεται, ἔχοντας ξεπεράσει πλέον τήν ἀγωνία τῆς πτώσης ἤ τῆς πλευρᾶς στήν ὁποία θά πέσει.

Ὁ Ἴσαρης εἶναι βέβαια καταφατικός τῆς ζωῆς ποιητής. Ὁ ἔρωτας καί ἡ ἀγάπη τροφοδοτοῦν τήν οὐσία τῆς ὕπαρξης (amo ergo sum), τά σώματα, τό αἷμα, ὅ,τι ρέει. Καί ὁ θάνατος εἶναι ἡ ἀπουσία αὐτῶν. Μήπως λοιπόν ἀνάμεσά τους διεξάγεται μιά ἀδιάκοπη πάλη; Καί ποιός εἶναι ὁ νικητής; Ἡ ζωή πού διαρκῶς βρίσκει τρόπους ν' ἀναπαράγεται, ν' ἀνανεώνεται, ν' ἀναγεννιέται ἤ ὁ θάνατος πού τρώει, τρώει καί ποτέ δέν καταφέρνει νά καταβροχθίσει τή ρίζα τῆς ζωῆς, τρώει τά κλαδιά τοῦ δέντρου της ἀλλά ἡ φύτρα παραμένει; Ποιός θά κερδίσει τελικά, ὁ Ἴσαρης ὡς βιολογική ὀντότητα, πού σίγουρα κάποτε θ' ἀφανιστεῖ, ἤ ὁ Ἴσαρης ὡς πνευματική ὀντότητα, πού εἶναι δυνατόν μέ τό ἔργο του νά ἀντισταθεῖ στόν ἀφανισμό του;

Αὐτή ἡ προβληματική νομίζω ὅτι κυριαρχεῖ σέ ὁλόκληρη τή συλλογή, ἄλλοτε ἐμφανῶς κι ἄλλοτε ὄχι. Τόσο ὅμως ὁ θάνατος ὅσο καί ἡ ζωή ἐμφανίζονται μέ διάφορα προσωπεῖα, μεταμορφώνονται διαρκῶς, ποτέ δέν ἡσυχάζουν.

Ὁ θάνατος λοιπόν παρουσιάζεται ὡς φόβος (*τόσο μεγάλο βλέφαρο / Πού ἡ σκιά του γρατσουνᾶ τά νεῦρα*)· ὡς μοναξιά· ὡς λησμονιά καί θλίψη· ὡς *ὕπνος βαθύς*· ὡς *ἥλιος σκοτεινός*· ὡς ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης· ὡς ἀδιαφορία· ὡς ἀπογοήτευση ἀπό τούς ἀνθρώπους· ὡς σκληρότητα (χαρακτηριστική ἡ μεταφορά τοῦ βράχου στό ὁμώνυμο ποίημα)· ὡς φθορά (*Ἀστράφτουνε οἱ ἄνθρωποι κι ἔπειτα λιώνουν*)· ὡς ὑποκρισία τῆς ἐποχῆς μας, πού κουράζει καί γεννᾶ τάση γιά φυγή· καί κυρίως ὡς ἡ ἀπουσία τῆς ἀγάπης: *Χωρίς ἀγάπη πετρώνει ἡ ψυχή / Σάν νά χιονίζει ἀδιάκοπα μέσα στό καλοκαίρι.*

Κάποτε ὁ θάνατος, ὅταν ἡ ζωή δέν παρέχει πιά τούς χυμούς της, ἐπιζητεῖται ὅπως ὁ ἔρωτας. Πράγμα πού δείχνει ὅτι ὁ δημιουργός εἶναι συμφιλιωμένος ἤ προσπαθεῖ νά συμφιλιωθεῖ μέσω τῆς τέχνης του (*Ἐπέστρεφε καί παῖρνε με / Ὅταν τό σῶμα ἐνθυμεῖται / Καί ἡ ψυχή ἐπιθυμεῖ / Τοῦ μνήματος τή θεία ἡσυχία*).

Ἀπό τήν ἄλλη, ἡ ζωή μέσα ἀπό τίς μεταμορφώσεις της ἀπαυγάζει διά τῆς μνήμης καί τῶν ἔγχορδων ὀνείρων, *πού ἀναβλύζανε σάν σπέρμα* — τά γεγονότα μεταπλάθονται σέ ἀναμνήσεις, δέν ἀπόλλυνται, ἀναπλάθονται, *ὅ,τι παλιώνει γίνεται καρπός*· θριαμβεύει διά τῆς ἀγάπης τῆς χλωρῆς καί τοῦ ἔρωτα, πού ἐξαγνίζουν καί καθαγιάζουν: *Φτερά ἀγγέλων καί πουλιῶν πού σέ ζαλίζουνε / Με τό φτερούγισμά τους*· αἰωνιοποιεῖται διά τῆς Δημιουργίας, πού πηγάζει ἀπό τό σκοτεινό πηγάδι τοῦ αἵματος.

Κι ἀνάμεσα σ' ὅλα αὐτά κυρίαρχος καί ἀπειλητικός ὁ Χρόνος:

Ρυάκι, ρυάκι, ρυάκι
Θά τρέξει τό νερό
Θά 'ρθεῖ ὁ Χρόνος
Θά φτάσουμε στό πέλαγος [...]
Θά γίνουμε σταγόνες δίχως μνήμη.

Ὁ Χρόνος πού *ὕψωσε ἀνάστημα, πού σάν ἄνεμος βουίζει καθώς τρέχει, πού σέρνεται σάν τήν ὀχιά, πού προχωρεῖ ποδοπατώντας, πού σάν νυχτερίδα / Σκαρφαλώνει στό σεντόνι τ' οὐρανοῦ,*

πού γυρνᾶ γυμνός μ' ἕνα δρεπάνι, πού κάνει βουβό τό μέλλον. Και πού μόνον ἡ Τέχνη, διώχνοντας τή ματαιότητα τοῦ κόσμου, μπορεῖ νά κατισχύσει ἀπέναντί του: *Καβάλα σέ ἀπαστράπτοντα πνευστά / Χτυπώντας μέ μακρύ σπαθί τό χρόνο.*

Ὁ ποιητής κινεῖται μέ ἄνεση μεταξύ τῶν δύο πόλων τόσο τοῦ κεντρικοῦ ὅσο καί τῶν παράπλευρων μοτίβων του. Οἱ μεταπτώσεις (*Ὅλα ἀλλάζουν μέσα μου σάν μέσα σέ νερό*), πανταχοῦ παροῦσες ὡς συστατικό στοιχεῖο τῆς ποίησής του, ὑπηρετοῦν μέ συνέπεια τόν βασικό στόχο. Μέχρι πού φτάνει ἡ ὥρα τῆς (τελικῆς) κρίσεως καί τοῦ ἀπολογισμοῦ:

Κι ὅταν τά πόδια μας γυμνά
Στή μαύρη θάλασσα θά μποῦν
Θά μᾶς ρωτήσουν: Πέστε μας, ἀγαπήσατε;
Κι ἐμεῖς θλιμμένοι ὅσο ποτέ
Μέ τό κεφάλι μας σκυφτό
Μέ μάγουλα νά καῖνε
Θά ψιθυρίσουμε
Ὤ ναί, πολύ, πολύ!

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ποίηση τοῦ Ἴσαρη εἶναι βιωματική. Ὁ ποιητής φαίνεται νά ἔχει ρουφήξει τό μεδούλι τῆς ζωῆς, ἔχει γευτεῖ καί τή χαρά καί τή λύπη, καί τόν ἐνθουσιασμό καί τόν σπαραγμό. Ἔχει ἀναρριχηθεῖ σέ φωτεινά ὑψίπεδα ἀλλά ἔχει κατέβει καί στά σκοτεινά πηγάδια. Καί τό ἀπόσταγμα ὅλων αὐτῶν, διυλισμένο στό βίωμα, συντίθεται καί μεταπλάθεται σέ ἔκφραση, σέ τέχνη: σέ μιά ποίηση παλλόμενη, σφύζουσα, ὑποβλητική.

Πολλά ἀπό τά ποιήματά του προβάλλουν σάν ζωγραφικοί πίνακες, ἄλλοτε ἐξπρεσιονιστικοί κι ἄλλοτε ὑπερρεαλιστικοί. Η ἰδιότητα τοῦ ζωγράφου καί τοῦ ποιητῆ ἐνίοτε συγχέονται. Ἡ ζωγραφική τῆς ποίησής του ἀναζητᾶ τήν ποίηση τῆς ζωγραφικῆς του, οἱ λέξεις τά χρώματα, ἡ φωνή τό βλέμμα, καί τανάπαλιν, μέ ἐντελῶς ἰδιάζοντα ἀποτελέσματα. Ὁ συνταγματικός ἄξονας δημιουργεῖ χρωματικές κλίμακες, οἱ λέξεις ὁδηγοῦν συχνά σέ ζωγραφικές ἐκφράσεις, στήν εἰκονοποιία τοῦ φόβου, στούς πίνακες τῆς κολάσεως, στά τοπία τοῦ θανάτου, στά τοπία τῶν τρυφερῶν ἤ βίαιων παθῶν. Κι ἀνάμεσά τους ἡ μουσική, ἡ ἐμμονή τῆς μουσικῆς, ἄλλοτε ὡς ὑπόκρουση κι ἄλλοτε ρητή, διατρέχει σάν ἁπαλό ἤ ἔντονο ρίγος τούς στίχους (*Καί μές στή μουσική ζῶ τή ζωή μου — Κι ἡ μουσική ἀνάβλυζε ἀπό δυό ἐραστές / Στό πιό βαθύ μεθύσι — Μιά μουσική φωτίζει ἄπλετα τό μακελειό — Μέ μουσικές ἀνήκουστες μᾶς περιμένουν / Οἱ ἄγγελοι πού ξέρουν τήν ἀλήθεια*). Ὁ Ἴσαρης εἶναι καθολικός καλλιτέχνης. Στό ἔργο του συντελεῖται μιά πολυκαλλιτεχνική ἔκρηξη: ἡ Ἀναγέννηση, τό μπαρόκ, τό ροκοκό —δέν εἶναι τυχαῖο πού ἡ συλλογή ἀφιερώνεται στόν μεγαλύτερο γλύπτη καί ἀρχιτέκτονα τοῦ βραζιλιάνικου μπαρόκ καί ροκοκό, τόν António Francisco Lisboa, τόν «Σακάτη», ἤ πού περιέχεται ὁμώνυμο ποίημα γιά τήν Ἀναγέννηση—, ὁ ἐξπρεσιονισμός, ὁ ὑπερρεαλισμός, ὁ ἐκλεκτικισμός, ἡ ζωγραφική, ἡ ποίηση, ἡ μουσική συμφύρονται μέσα στό ἔργο του καί δημιουργοῦν ἕνα ἀλλόκοτο ἀλλά λαμπερό κράμα.

Ἡ συλλογή ἀποτελεῖται ἀπό δύο ἑνότητες, πού συνδέονται μεταξύ τους μ' ἕναν ἐσωτερικό καί λανθάνοντα τρόπο στή βάση τῶν ὅσων ἀναφέρθηκαν. Στή δεύτερη ἑνότητα, μέ τόν τίτλο «Προσωπογραφίες», παρουσιάζονται ἐν εἴδει ποιητικῶν βιογραφιῶν ἤ ζωγραφικῶν ἀποτυπώσεων ὀκτώ πρόσωπα: δύο μουσικοί (Bach, Mahler)· δύο συγγραφεῖς (Rilke, Καβάφης)· ἕνας σκηνοθέτης κι ἕνας φωτογραφος (Ταρκόφσκι, Witkin)· μιά βιολοντσελίστρια καί μιά χορεύτρια καί χορογράφος (Du Pré, Bausch). Και τά ὀκτώ πρόσωπα, πού καλύπτουν μιά εὐρεία χρονική γκάμα ἀπό τόν 17ο μέχρι καί τόν 20ό

αἰώνα, ἀποτελοῦν κορυφαῖες περιπτώσεις στόν τομέα τῆς τέχνης τους καί μέ τό ἔργο τους ἔχουν ὑπερβεῖ τόν θάνατο. Ὁ Ἴσαρης μέ ἀδρές πινελιές, μέ τρόπο ἀφαιρετικό, ἀναδεικνύει καί συμπυκνώνει διά τῶν στίχων του τόσο τή δημιουργική τους διάσταση ὅσο καί στοιχεῖα ἀπό τήν προσωπικότητα καί τή ζωή τους. Πρόκειται γιά ποιήματα τιμῆς σέ δημιουργούς πού ἄφησαν ἔντονη τή σφραγίδα τους στή ζωή καί τό ἔργο του· εἶναι ἕνας πνευματικός διάλογος μέ αὐτούς πού τόν γαλούχησαν καί συνέβαλαν στή διαμόρφωση τοῦ ὕφους του. Ἔτσι, παρότι στοιχεῖα ἀπό τό ἔργο αὐτῶν τῶν δημιουργῶν, πού ὁ Ἴσαρης αἰσθάνεται ὡς δασκάλους του, ἀφομοιωμένα ἀναγεννῶνται δημιουργικά σέ ὁλόκληρη τή συλλογή (χαρακτηριστικό παράδειγμα τό ἁπαλό ἄρωμα τοῦ Καβάφη στά ἐρωτικά ποιήματα), ὁ ἴδιος αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά ἀποτίσει φόρο τιμῆς στίς μεγάλες αὐτές μορφές τῆς δυτικῆς τέχνης, καταθέτοντας τίς προσωπογραφίες τους· ἐπικαλεῖται σεμνά.

Ὁ Ἴσαρης εἶναι κατά βάθος ὑπαρξιακός ποιητής. Ἡ ποίησή του, ἄλλοτε ὑπογείως καί ἄλλοτε ἐμφανῶς, διαπνέεται ἀπό βαθιά θρησκευτικότητα. Ὄχι βέβαια μέ τήν ἔννοια τῆς θρησκοληπτικῆς διάστασης, ἀλλά τῆς μέθεξης μέ τό θεῖο, πού συντελεῖται μέσα ἀπό τόν ἔρωτα, τό ὄνειρο, τήν ἀγωνία τοῦ θανάτου καί τήν τέχνη. Κι ἀκόμη, τῆς ἐπίκλησης ἤ τῆς μεγάλης ἀναζήτησης:

Στῶν ματιῶν τό Σ' ἀγαπῶ
Στό ἀντίο τοῦ τρένου
Στοῦ φιδιοῦ τά γυρίσματα
Στῆς λευκῆς ἀνηφόρας τίς φυλλωσιές
Στοῦ ἀνέμου τή λύσσα
Στοῦ σπασμοῦ τή χαρά
Πάντα ἐσένα διψοῦσα Θεέ μου

Παρά τήν ἐξωτερική πολλές φορές δραματικότητα καί ἔνταση πού διακρίνεται στά ποιήματά του, στό βάθος καίει τό καντήλι τοῦ λυρισμοῦ, ἕνα ἄρωμα λυρικότητας κυλάει σάν αἷμα μέσα στίς φλέβες τῶν στίχων του. Ὁ ποιητής εἶναι ἐν τέλει λυρικός: ἀτενίζει τόν θάνατο πατώντας γερά στή ζωή. Ἕνας αἰσθησιασμός, ἄλλοτε διακριτικός καί ἄλλοτε ἔντονος, διαπερνᾶ τήν ποίησή του. Ἀξιοποιοῦνται στοιχεῖα τῆς παράδοσης, τοῦ παραμυθιοῦ, τοῦ τραγουδιοῦ. Χρησιμοποιοῦνται λέξεις πού ἀναδεικνύονται σέ σύμβολα, ὅπως *ἄγγελος*, *θάλασσα*, *σελήνη*, πού ἅπτονται καί τῶν δύο πόλων τοῦ βασικοῦ του μοτίβου. Στό ἔργο του ὡστόσο ὑπάρχει μιά στιλπνότητα τῶν σημαινόντων, πού συμπορεύεται μέ τήν καθαρότητα τῶν σημαινομένων. Ὅλα αὐτά συμβάλλουν στή δημιουργία τοῦ ἰδιαίτερου ὕφους τοῦ ποιητῆ.

Θεωρῶ ὅτι ἡ συλλογή *Θά ἐπιστρέψω φωτεινός* συνιστᾶ μιά πολύ δυνατή ποιητική κατάθεση, μᾶλλον τήν καλύτερη τοῦ Ἴσαρη. Ἡ συναίρεση γεγονότων καί αἰσθημάτων, ὁ συμφυρμός στοχασμῶν καί ἀπολογισμῶν μιᾶς ζωῆς πού τείνει νά κλείσει τόν βιολογικό κύκλο της, πού ὁδεύει στό τέλος, ὁπλίζουν τόν Ἴσαρη (τό ποιητικό ὑποκείμενο, τήν περσόνα τοῦ Ἴσαρη) μ' ἕνα μαγικό κλειδί, πού τοῦ δίνει τή δυνατότητα νά μπεῖ στόν μαγικό κύκλο: ὁ θάνατος δέν μπορεῖ νά εἶναι παρά ἡ Μεγάλη Μητέρα, ἡ Μητέρα Μήτρα, ἡ Μητέρα Γῆ. Στήν ὁποία ὁ ποιητής ἐπιστρέφει. Μ' ἕνα μεγάλο προνόμιο ὅμως: *φωτεινός*. Διότι ἔζησε, γεύτηκε καί τήν ἡδονή καί τήν ὀδύνη, μετέσχε καί τοῦ φωτός καί τοῦ σκότους· καί κατέθεσε ἕνα σεβαστό μέρισμα στό ταμεῖο τῆς Δημιουργίας. Κι αὐτή ἡ ἐπιστροφή δέν εἶναι παρά μιά συνέχεια: Δέν μπορῶ νά συνεχίσω, θά συνεχίσω. Γιατί ἡ προοπτική πάντα θάλλει:

Μά εἶμαι σίγουρος πώς κάποτε
Μέσα ἀπό τοῦ χωραφιοῦ τήν πρωινή δροσιά
Μέσα ἀπό τη λίμνη τήν ἀκύμαντη θά βγῶ
Καί θά ἐπιστρέψω φωτεινός.

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

Κουτσούνης, Στάθης (Ν. Φιγαλία Ὀλυμπίας). Ἔχει ἐκδώσει τρεῖς ποιητικές συλλογές — ἡ τελευταία ἀπό αὐτές: *Παραλλαγές τοῦ μαύρου* (1998). Βλ. καί *Ἐντευκτήριο* 39, Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 1997.